

Specyfika formułowania planów krótkoterminowych w okresie dorastania – wyniki badań

KINGA DZIWAŃSKA

Wydział Psychologii
Uniwersytet Warszawski
Warszawa

STRESZCZENIE

Prezentowane badania oparte są na teoriach dotyczących czynności ludzkich (konceptcja zachowań celowych Nuttina (1980), teoria czynności Tomaszewskiego (1975) i teoria planów Millera, Galantera i Pribrama (1980)) oraz na teoriach dotyczących rozwoju perspektywy czasowej człowieka (Nuttin 1980, Nurmi 1991, Zaleski 1991).

Głównym problemem prezentowanych badań jest określenie specyfiki procesu formułowania planów krótkoterminowych (do pół roku) przez młodzież w zależności od jej wieku.

Wykorzystano autorski kwestionariusz „Planowanie Przyszłości”, skonstruowany do badania procesów planowania. Badania przeprowadzono w Warszawie w 2004 roku na grupie 300 osób (uczniowie gimnazjum – w wieku 15 lat oraz uczniowie liceum – w wieku 18 lat).

Na podstawie analizy uzyskanych wyników badań sformułowano następujące wnioski. Proces formułowania planów przez młodzież ma określoną specyfikę w zależności od wieku młodzieży. Licealiści częściej niż gimnazjaliści stosują zaawansowane strategie planowania (zbierają informacje, robią notatki, używają kalendarza). Ponadto analiza statystyczna wyników badań pozwala stwierdzić, że gimnazjaliści częściej posługują się ogólnymi strategiami, a licealiści

strategiami szczegółowymi w procesie formułowania planów.

Słowa kluczowe: plan, perspektywa czasowa, planowanie

WPROWADZENIE

Przeprowadzone przeze mnie badania miały na celu uzyskanie informacji na temat specyfiki formułowania planów krótkoterminowych przez młodzież w okresie dorastania. Jako podłoże teoretyczne wykorzystałam koncepcje dotyczące czynności ludzkich.

W latach 60. XX wieku powstały trzy niezależne koncepcje na temat czynności ludzkich: teoria zachowań celowych człowieka Nuttina (1980), teoria czynności Tomaszewskiego (1975) oraz teoria planów Millera, Galantera i Pribrama (1980). Koncepcje te łączy wspólne przekonanie, że aktywność człowieka ma charakter czynności, czyli są to zachowania o przebiegu zorganizowanym i ukierunkowanym na określone wyniki. Człowiek przekształca otoczenie ze względu na własne potrzeby poprzez czynności, które mają zorganizowany przebieg. Działanie człowieka ma na celu usunięcie rozbieżności pomiędzy stanem obecnym a stanem oczekiwanym. Teorie dotyczące czynności ludzkich stanowią dobrą podstawę do wyjaśniania procesu formułowania celów i planów przez młodzież.

Pojęcie i rozwój przyszłościowej perspektywy czasowej człowieka

Przyszłościową perspektywę czasową można zdefiniować jako zdolność do konstruowania przyszłych stanów, zdolność do przenoszenia się w przyszłość (w różnym stopniu odległą od terażniejszości). Jest to możliwe dzięki specyficznej cesze procesów poznawczych: są one wolne od ograniczeń czasowo-przestrzennych. Człowiek jest zdolny do myślowego przekraczania barier czasu. Potrafi przenosić się myślami wstecz oraz antycypować przyszłe wydarzenia i stany (Nuttin 1980; Nurmi 1991; Zaleski 1991). Z rozwojem perspektywy czasowej wiąże się zdolność do tworzenia realistycznych celów i tworzenia planów życiowych (Nuttin 1980; Nurmi 1991).

Zaleski (1991, s. 60) uważa, że cel to „kognitywnie reprezentowany, możliwy do osiągnięcia, mający wartość i siłę regulacyjną przyszły stan rzeczy, do którego człowiek dąży poprzez działania”. Cel ma następujące cechy: jest zorientowany na przyszłość (jest wyobrażeniem przyszłego stanu rzeczy), jest realistyczny (człowiek ocenia cel jako możliwy do osiągnięcia), jest przeciwieństwem marzeń i fantazji, ma wartość (stanowi dla jednostki subiektywną wartość) oraz siłę regulacji (wpływa na zachowanie jednostki, odgrywa rolę motywacyjną) (Zaleski 1991). Cel jest konstruktem poznawczym, obrazem przyszłej rzeczywistości istniejącej w obecnej chwili na poziomie pojęciowym. Można mówić o celach bliższych i dalszych. Bliskie cele dotyczą bezpośredniej przyszłości, dalsze natomiast – nawet całego życia. Cele są strukturami bardzo plastycznymi, mogącymi ulegać modyfikacji w czasie. Mogą też być komplementarne i spójne, ale może się również rodzić między nimi wewnętrzny konflikt. Cele zmieniają się wraz z rozwojem osobowości, szczególnie w okresie adolescencji. Młódzież planuje przyszłość, po pewnym czasie ją modyfikuje, przekształca.

Pojęcie planu nie jest tożsame z pojęciem celu. Cel określa tylko to, do czego człowiek dąży, plan natomiast wyznacza drogi dojścia do celu. Za każdym razem stan końcowy może być ten sam, mimo że drogi, które do niego prowadziły, są różne (Tomaszewski 1997). Według Millera, Galantera i Pribrama (1980), plan jest tym, co łączy obraz, tzn. wiedzę o rzeczywistości i własnej osobie, z działaniem. „Plan to każdy hierarchiczny proces zachodzący w organizmie, zdolny do kontrolowania porządku, w jakim powinny być wykonywane sekwencje operacji” (Miller, Galanter, Pribram 1980, s. 31). Plany mogą mieć różną genezę i różny stopień ogólności oraz obejmować różny obszar czasowy. Można wskazać wiele cech, które różnicują plany życiowe: źródło (plany własne i plany zapożyczone), długość (zasięg czasowy), jego otwartość (czyli stopień dopuszczalnej modyfikacji – plan otwarty i plan zamknięty), szczegółowość (liczba zawartych w nim kroków działań – plan ogólny i plan szczegółowy), struktura (istnienie lub brak związków między kolejnymi krokami działania – plan złożony i plan prosty), treść, różnorodność (dotyczący jednej dziedziny lub wielu dziedzin życia), elastyczność (możliwość zmiany kolejności realizacji poszczególnych części planu lub sztywność planu), tempo planowania, stopień ważności, sposób przypominania (przechowywanie w pamięci lub zapisywanie planu), stopień trudności, jawność (ukrywanie vs ujawnianie planów) oraz realizacyjność (prawdopodobieństwo realizacji) (Miller, Galanter, Pribram 1980; Mądrycki 1996; Małkiewicz 1983).

Rozwój orientacji przyszłościowej człowieka to długi i złożony proces. Związany jest on ściśle z rozwojem poznawczym, społecznym oraz z rozwojem osobowości (Piaget, Inhelder 1970; Erikson 1950, 1968; Nuttin 1980; Tyszkowa 1980; Łukaszewski 1983; Nurmi 1991; Zaleski 1991).

Dopiero rozwój myślenia formalnego pozwala na antycypowanie przyszłych stanów

rzeczy i wybieganie myślami w przyszłość (Piaget 1946). Dzięki rozwojowi osobowości następuje integracja Ja w wymiarze temporalnym (Ja przeszłego, teraźniejszego i przyszłego) (Erikson 1950; Tyszkowa 1980). W okresie dorastania tworzy się względnie stabilne pojęcie Ja oraz kształtuje się światopogląd jednostki. Okres ten poprzedza kryzys tożsamości, kiedy jednostka próbuje określić siebie i znaleźć swoje miejsce w społeczeństwie. Ustabilizowanie się pojęcia Ja wiąże się ze znalezieniem własnego miejsca w społeczeństwie, własnego celu życia.

Przemiany rozwojowe okresu dorastania, które zachodzą w każdej ze sfer, mają znaczący wpływ na kształtowanie się celów życiowych młodzieży oraz planów ich realizacji. Dzięki rozwojowi poznawczemu młodzież jest w stanie antycypować przyszłe zdarzenia i stany, dzięki czemu może opracowywać projekty życiowe – cele i plany. Rozwój osobowości sprawia, że młodzież ma motywację do opracowywania przyszłych celów i sposobów ich osiągnięcia. Dzięki rozwojowi społecznemu jednostka jest zmotywowana do tworzenia projektu swojego „dorosłego” życia. Rozwój poznawczy, rozwój osobowości oraz rozwój społeczny sprawiają, że jednostka może planować swoje życie i stawiać przed sobą cele. Rozwój w tych trzech sferach (myślenia, osobowości i społecznej) ma ścisły związek z rozwojem orientacji przyszłościowej młodzieży.

PRZEGLĄD DOTYCHCZASOWYCH BADAŃ

Badania dotyczące orientacji przyszłościowej

Jedne z pierwszych badań nad perspektywą czasową człowieka dotyczyły różnych orientacji czasowych człowieka – orientacji na przeszłość, teraźniejszość oraz przyszłość (Nuttin 1980). Wśród badań zagranicznych,

oprócz Nuttina (1980), ważne są badania przeprowadzone przez Nurmiego (1989). Miały one na celu uzyskanie informacji na temat treści oraz rozciągłości czasowej celów osób w okresie wczesnej i późnej młodości oraz wczesnej dorosłości.

Rozważania Lensa i Mareas (1994) dotyczyły przyszłościowej perspektywy czasowej. Autorzy wprowadzili dyskusję na temat społecznych konsekwencji indywidualnej, krótkiej lub długiej, przyszłościowej perspektywy czasowej. Trommsdorff (1994) natomiast kontynuuje teoretyczną analizę orientacji przyszłościowej, ale z uwzględnieniem indywidualnej kontroli (regulowania) oraz socjoekonomicznych warunków i konsekwencji. Zajmuje się przyszłościową perspektywą czasową z uwzględnieniem potrzeby bezpieczeństwa, stresu i aspektu afektywnego. Ponadto koncentruje się na rozwoju, pochodzeniu społecznym i znaczeniu przyszłościowej perspektywy czasowej, pokazuje, jak owa perspektywa staje się podmiotem wpływu społecznego, kulturalnego i politycznego (Trommsdorff 1994).

Pierwsze badania w psychologii polskiej dotyczące problematyki orientacji temporalnej oraz problematyki ustosunkowań człowieka do czasu prowadził Łukaszewski (1983). Dotyczyły one zależności orientacji temporalnej od właściwości psychospołecznych osoby (płci, wieku, statusu ekonomicznego, statusu społecznego itp.) oraz miały na celu poszukiwanie zbioru właściwości osobowości, który stanowi dla większości osób przesłankę orientacji przeszłościowej lub przyszłościowej. Orientacją czasową dorastającej młodzieży zajmowała się Liberska (1993), natomiast wyobrażenia młodzieży na temat własnych perspektyw życiowych w okresie dorastania (w czasie zmian społeczno-gospodarczych w Polsce) były tematem badań Tyszkowej (1993). Ich celem było uzyskanie odpowiedzi na pytania dotyczące wyobrażeń młodzieży na temat własnych

perspektyw życiowych (własnego zawodu, pozycji społecznej, sytuacji materialnej) oraz postawy wobec własnej przyszłości. Trempała i Malmberg (1996) przeprowadzili badania, których celem było wydobywanie różnic o charakterze społeczno-kulturowym w oczekiwaniach młodzieży polskiej i fińskiej co do własnej przyszłości. Oczekiwaniach młodzieży polskiej co do własnej przyszłości w kontekście oceny obecnej sytuacji społecznej i ogólnych perspektyw życiowych interesowała się Czerwińska-Jasiewicz (2003b). Scenariuszami dotyczącymi przyszłości, czyli sposobami budowania własnego życia (strategiami konstruowania przyszłości) zajmowała się Timoszyk-Tomczak (2003). Badała ona nie tylko reguły i heurystyki, za pomocą których człowiek tworzy scenariusz swojego przyszłego życia, ale też elementy, które mogą modyfikować owe strategie, czyli rozpiętość perspektywy przyszłościowej, poczucie umiejscowienia kontroli, preferowane wartości, motywację osiągnięć, zmiany kulturowe i zmiany związane ze współczesnym światem. Najnowsze badania dotyczące perspektyw temporalnych młodzieży (w świetle przemian społeczno-ekonomicznych zachodzących w ciągu 12 lat transformacji społeczno-ustrojowej) przeprowadziła Liberska (2004). Dotyczyły one specyfiki perspektyw temporalnych młodzieży w okresie dorastania oraz ich uwarunkowań.

Badania dotyczące celów i planów

W tej grupie badań można wymienić jedynie nieliczne analizy dotyczące treści i cech celów oraz planów. Do najważniejszych należałoby zaliczyć badania empiryczne przeprowadzone przez Zaleskiego (1991). Dotyczyły one celów życiowych studentów (z Uniwersytetu Kalifornijskiego w Los Angeles). Natomiast cechy planów życiowych młodzieży polskiej badała Małkiewicz (1983). Charakterysty-

ką planów życiowych młodzieży licealnej zajmowała się również Kutra (1994). Nieco odmienny charakter miały badania Czerwińskiej-Jasiewicz (2003a, 2005). Koncentrowały się one na celach i planach życiowych młodzieży w kontekście rozwoju orientacji przyszłościowej oraz na celach i planach życiowych młodzieży powiązanych z jej stylami życia i wartościami.

GLÓWNE PROBLEMY BADAWCZE

Problem badań

Przedstawione powyżej rozważania pozwalają na sformułowanie problemu badań własnych. Problem prowadzonych przeze mnie badań dotyczy specyfiki procesu formułowania planów krótkoterminowych (do pół roku) przez młodzież w zależności od jej wieku. Celem tego badania było poznanie możliwości (umiejętności) młodzieży w zakresie planowania określonych czynności na krótkie okresy. Interesowała mnie treść planu, poziom konkretności planowania (precyzyjność określania kolejnych kroków działań w realizacji planu), długość planu (zasięg czasowy), tempo planowania, szczegółowość planu (liczba zawartych w nim kroków działań – plan ogólny (do trzech kroków) i plan szczegółowy (powyżej trzech kroków)) oraz strategie formułowania planów (na przykład notatki, zbieranie informacji itp.). Badałam również cechy planów krótkoterminowych, ich elastyczność (możliwość zmiany kolejności realizacji poszczególnych części planu lub sztywność planu), stopień ważności planu, stopień trudności, jawność (ukrywanie vs ujawnianie planów) oraz realistyczność planu (prawdopodobieństwo realizacji), jednakże te zagadnienia nie są przedmiotem rozważań zawartych w niniejszym artykule.

Jak wynika z przytoczonego powyżej krótkiego przeglądu dotychczasowych badań, podjęta przeze mnie próba przeanalizowania

specyfiki formułowania planów krótkoterminowych (na pół roku) w ujęciu rozwojowym (w okresie adolescencji) jest elementem nowym. Prezentowane badania są więc jednymi z pierwszych z tego zakresu. Do tej pory analizowano jedynie treść oraz cechy planów życiowych (Małkiewicz 1983; Zaleski 1991; Katra 1994), sposoby konstruowania przyszłości, czyli budowania własnego życia (Timoszyk-Tomczak 2003), nie analizowano natomiast procesu formułowania planów przez młodzież. Jest to ważny problem ze względu na fakt konieczności planowania przez młodzież swojego dalszego życia. Zbadałam sposoby formułowania planów krótkoterminowych przez młodzież ze szczególnym uwzględnieniem różnic występujących wśród młodzieży dorastającej w zależności od jej wieku. Badania zostały przeprowadzone wśród młodzieży w wieku 15 oraz 18 lat, co umożliwiło uchwycenie różnic.

Pytania badawcze

Sformułowano następujące pytania badawcze: Czy proces formułowania planów krótkoterminowych (do pół roku) przez młodzież zależy od jej wieku? Jaka jest specyfika tego procesu w zależności od wieku młodzieży?

Hipotezy

Na podstawie literatury (Nuttin 1980; Nurmi 1991; Tomaszewski 1975; Miller, Galanter, Pribram 1980; Zaleski 1991) oraz dotychczasowych badań (Nuttin 1980; Nurmi 1994; Zaleski 1991; Małkiewicz 1983; Katra 1994; Liberska 1993; Czerwińska-Jasiewicz 2000, 2003a; Timoszyk-Tomczak 2003) sformułowano następującą hipotezę:

Hipoteza: Proces formułowania planów krótkoterminowych przez młodzież ma określony charakter w zależności od jej wieku. Starsza młodzież formułuje bardziej konkretne i przemyślane plany, bardziej precyzyjnie określa kolejne kroki działań w realizacji

planów, częściej stosuje bardziej zaawansowane strategie formułowania planów (na przykład notatki, zbieranie informacji itp.) niż młodzież młodsza.

METODA BADAŃ

W badaniu został zastosowany kwestionariusz „Planowanie Przyszłości”. Jest to autorska technika skonstruowana na użytek prowadzonych badań. Służy ona do analizy procesu formułowania planów krótkoterminowych (na najbliższe miesiące – do pół roku). Technika ma na celu zbadanie treści planów krótkoterminowych, specyfiki ich formułowania, czasu konstruowania planu, strategii planowania oraz cech planu krótkoterminowego. Technikę skonstruowano na podstawie teorii planów Millera, Galantera i Pribrama (1980).

Zastosowana w badaniu technika składa się z 15 pytań. Dotyczą one planu krótkoterminowego – na okres do pół roku. W kwestionariuszu znalazły się zarówno pytania otwarte, jak i zamknięte (z możliwością dokonania oceny na skali siedmiostopniowej). Pytania otwarte dotyczyły następujących zagadnień: treści planu krótkoterminowego, konstruowania kolejnych kroków realizacji planu oraz czasu realizacji poszczególnych etapów działania, strategii formułowania planu (używanie kalendarza, gromadzenie informacji, niezbędnych materiałów, robienie notatek, przechowywanie „w głowie” itd.) oraz czasu konstruowania planu na pół roku. Odpowiedzi uzyskane na pytania otwarte były kategoryzowane przez sędziów kompetentnych. Natomiast na pytania dotyczące cech planu krótkoterminowego osoby badane udzielały odpowiedzi poprzez zaznaczenie cyfry na skali siedmiostopniowej. Analizowano konfliktowość planu, etapowość, elastyczność (skłonność do modyfikacji), jawność oraz skłonność do korzystania z pomocy innych osób przy formułowaniu i realizacji planu krótkoterminowego.

Myślę, że w tym miejscu warto przytoczyć przykłady pytań otwartych oraz zamkniętych. Pytanie o treść planu krótkoterminowego brzmiało w taki oto sposób: „A teraz przenieś się myślami w przyszłość. Zastanów się co będziesz robił(a) w ciągu najbliższych miesięcy (do pół roku). Czy masz już jakiś plan na ten okres? Jeżeli TAK – to opisz ten plan. Jeżeli NIE – to zastanów się przez chwilę i sformułuj plan, który chciałbyś (chciałabyś) zrealizować w tym okresie (pomogą Ci w tym dodatkowe pytania). Opisz krótko, czego ten plan (na najbliższe miesiące – do pół roku) dotyczy (jaki jest jego cel)...”. Natomiast pytanie zamknięte o elastyczność planu było następujące: „Czy w razie konieczności jesteś skłonny do modyfikacji tego planu? (Zakreśl cyfrę na skali). Zdecydowanie tak 7 6 5 4 3 2 1 Zdecydowanie nie”.

Grupa badana

Badania przeprowadzono w Warszawie w 2004 roku na grupie 300 osób. Kwestionariusze wypełniło 140 uczniów gimnazjum

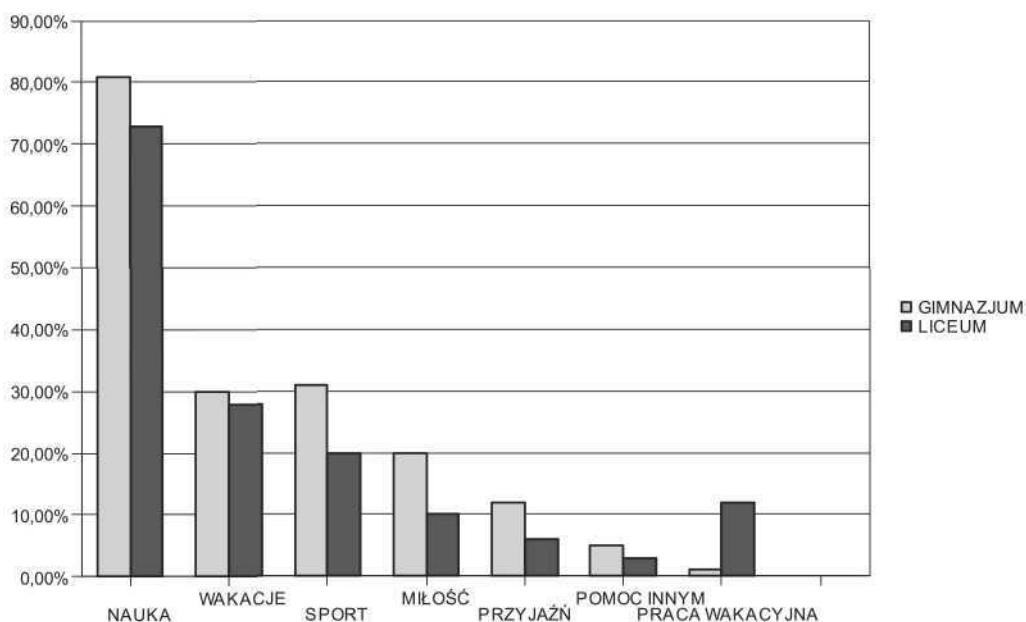
(w wieku 15 lat) oraz 160 uczniów liceum (w wieku 18 lat). Uczniowie samodzielnie zapoznawali się z pytaniami znajdującymi się w kwestionariuszach i udzielali odpowiedzi.

WYNIKI BADAŃ

Na podstawie odpowiedzi udzielanych przez młodzież analizowano treść oraz specyfikę formułowania planów krótkoterminowych (do pół roku).

Treść planów krótkoterminowych adolescentów wiąże się z nauką, wakacjami, sportem, miłością, przyjaźnią, pomaganiem innym oraz pracą wakacyjną. Młodzież gimnazjalna (81%) oraz licealna (73%) najczęściej łączy plan krótkoterminowy z nauką (rysunek 1).

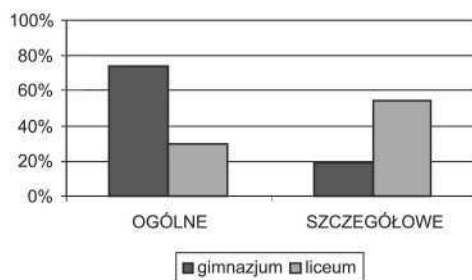
Na podstawie przeprowadzonej analizy statystycznej można stwierdzić, że młodzież z gimnazjum zdecydowanie częściej niż z liceum wskazuje takie plany na pół roku, jak: sport ($\chi^2(1) = 5,04$; $p = 0,02$; $\phi = 0,13$),

Rysunek 1. Treść planu na najbliższe pół roku w zależności od wieku

miłość ($\chi^2(1) = 6,09$; $p = 0,01$; $\phi = 0,14$) oraz przyjaźń ($\chi^2(1) = 4,23$; $p = 0,04$; $\phi = 0,12$), młodzież z liceum natomiast zdecydowanie częściej wybiera pracę wakacyjną ($\chi^2(1) = 15,94$; $p = 0,0001$; $\phi = 0,22$) jako plan na pół roku. Różnica ta jest istotna statystycznie.

Z analizy odpowiedzi wynika, że młodzież z gimnazjum (74%) najczęściej tworzy ogólne plany krótkoterminowe (nie potrafi sprecyzować kolejnych kroków niezbędnych do realizacji), a młodzież z liceum najczęściej posługuje się szczegółową strategią planowania (54%), rzadziej natomiast posługuje się strategią ogólną (30%) (rysunek 2).

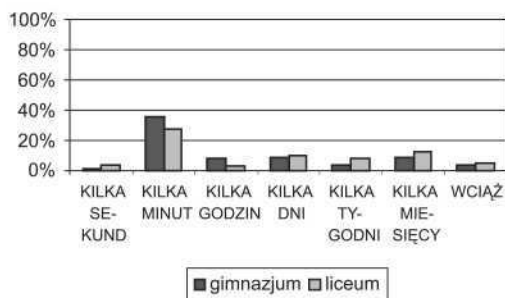

Rysunek 2. Ogólne vs szczegółowe planowanie krótkoterminowe w zależności od wieku

Na podstawie przeprowadzonej analizy statystycznej można stwierdzić, że istnieje wyraźna zależność między wiekiem młodzieży a sposobem formułowania planów ($\chi^2(1) = 55,70$; $p = 0,0001$; $\phi = 0,45$). Gimnazjaliści częściej posługują się strategią ogólną przy formułowaniu planów, licealiści natomiast częściej wykorzystują strategię szczegółową przy formułowaniu planów krótkoterminowych.

Młodzież gimnazjalna (35%) oraz licealna (28%) twierdzi, że najczęściej opracowuje plan krótkoterminowy (do pół roku) w ciągu kilku minut, a następnie w ciągu kilku miesięcy lub kilku dni (rysunek 3).

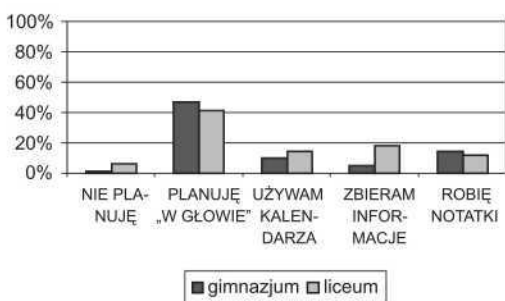
Na podstawie analizy statystycznej wyników badań stwierdzono, że licealiści zdecydowanie częściej niż gimnazjaliści konstruują plan krótkoterminowy w ciągu

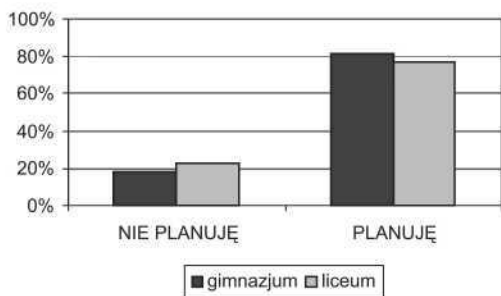
Rysunek 3. Czas konstruowania planu krótkoterminowego w zależności od wieku

kilku sekund ($\chi^2(1) = 4,10$; $p = 0,043$; $\phi = 0,11$), a gimnazjaliści – w ciągu kilku godzin ($\chi^2(1) = 4,13$; $p = 0,042$; $\phi = 0,11$).

Zdecydowana większość badanej młodzieży twierdzi, że planuje swoją najbliższą przyszłość (76% gimnazjalistów i 84% licealistów). Uczniowie gimnazjum (47%) oraz uczniowie liceum (41%) twierdzą, że najczęściej „planują w głowie”. Jedyne 29% badanych gimnazjalistów oraz aż 43% licealistów używa zaawansowanych strategii planowania (zbiera informacje, robi notatki, używa kalendarza). Licealiści częściej niż gimnazjaliści stosują zaawansowane strategie planowania (rysunek 4). Na podstawie analizy statystycznej wyników badań można stwierdzić, że licealiści zdecydowanie częściej niż gimnazjaliści zbierają informacje ($\chi^2(1) = 12,39$; $p = 0,0005$; $\phi = 0,20$).

Rysunek 4. Strategie planowania w zależności od wieku

Rysunek 5. Planowanie działań do planu krótkoterminowego w zależności od wieku

Zdecydowana większość badanej młodzieży (82% gimnazjalistów i 77% licealistów) twierdzi, że planuje określone działania do planu krótkoterminowego (rysunek 5).

WNIOSKI Z BADAŃ I PODSUMOWANIE

Z przeprowadzonej analizy wynika, że młodzież z łatwością konstruuje plany krótkoterminowe i niezależnie od wieku najczęściej wiąże swoją najbliższą przyszłość z nauką. Uzyskane wyniki badań pozwalają stwierdzić, że większość młodzieży ma plany i planuje do nich określone działania (por. Nuttin 1980; Zaleski 1991; Nurmi 1991, 1994; Czerwińska-Jasiewicz 1997, 2003a, 2003b). Poza tym treść planów krótkoterminowych adolescentów związana była również z nauką, wakacjami, sportem, miłością, przyjaźnią, pomaganiem innym oraz pracą wakacyjną. Można więc wnioskować o rozwoju perspektywy przyszłościowej młodzieży w okresie dorastania (por. Nuttin 1980). Młodzież z gimnazjum częściej wskazuje takie cele na pół roku, jak: sport, miłość oraz przyjaźń, młodzież z liceum natomiast zdecydowanie częściej wybiera pracę wakacyjną jako ów cel. Treści planów krótkoterminowych zależą więc od etapu rozwojowego, w jakim znajduje się młodzież. Wyniki te potwierdzają dotychczasowe wyniki badań (por. Katra 1994; Małkiewicz 1983; Liberska 1993; Czerwińska-Jasiewicz 1996). W badaniach

Liberskiej (1993) oraz Czerwińskiej-Jasiewicz (2003a) młodzież formułowała cele na różne okresy życia – cele krótkoterminowe najczęściej związane były z edukacją. Wydaje się, że powtarzalność kategorii treściowych najczęściej formułowanych celów w różnych badaniach wskazuje na to, że są one typowe dla okresu młodzieńczego. Krótkodystansowe cele edukacyjne odzwierciedlają zadania rozwojowe właściwe dla okresu dorastania i dorosłości (Czerwińska-Jasiewicz 1996, 1997, 2003a).

Z przeprowadzonej analizy wyników badań wynika, że młodzież z gimnazjum najczęściej tworzy ogólne plany krótkoterminowe (do pół roku), a młodzież z liceum – szczegółowe. Starsza młodzież częściej myśli o przyszłości i potrafi tworzyć bardziej szczegółowe plany krótkoterminowe (por. Piaget, Inhelder 1970). Uczniowie twierdzą, że najczęściej „planują w głowie”, czyli nie używają zaawansowanych strategii planowania. Licealiści częściej niż gimnazjaliści stosują zaawansowane strategie planowania (zbierają informacje, robią notatki, używają kalendarza). Na podstawie analizy statystycznej wyników badań można stwierdzić, że licealiści zdecydowanie częściej niż gimnazjaliści zbierają informacje. Zgodnie z teorią planów Millera, Galanterera oraz Pribrama (1980), większość działań podejmowanych przez ludzi poprzedza zachodzące w ich umysłach planowanie. Z analizy wyników badań wynika, że zdecydowana większość badanej młodzieży planuje swoją przyszłość. Analiza statystyczna wyników badań pozwala stwierdzić, że gimnazjaliści częściej posługują się strategią ogólną przy formułowaniu planów krótkoterminowych (na pół roku), a licealiści częściej stosują strategię szczegółową (różnice te są istotne statystycznie). Starsza młodzież (17–18 lat) w porównaniu z młodszą (14–15 lat) ma bardziej rozwiniętą przyszłościową perspektywę czasową (por. Czerwińska-Jasiewicz 2003b).

Uzyskane wyniki badań potwierdzają hipotezę badawczą dotyczącą zależności specyfiki procesu formułowania planów przez młodzież od jej wieku. Potwierdziła się również hipoteza odnosząca się do formułowania bardziej konkretnych i przemyślanych planów przez młodzież starszą, precyzyjnego określania kolejnych kroków działań w realizacji planów przez młodzież starszą oraz stosowania zaawansowanych strategii formułowania planów przez młodzież starszą.

Przedstawione powyżej wyniki badań, dotyczące specyfiki i strategii formułowania planów krótkoterminowych przez młodzież, są jedną z pierwszych prób w tym zakresie. Dotychczas nie badano specyfiki formułowania planów przez młodzież ani tego procesu z uwzględnieniem wieku młodzieży. Ujawnione w badaniach tendencje są charakterystyczne dla tego okresu rozwojowego człowieka (Piaget, Inhelder 1970; Erikson 1950, 1968; Nuttin 1980; Tyszkowa 1980;

Łukaszewski 1983; Nurmi 1991; Zaleski 1991). W okresie dorastania charakterystyczną cechą myślenia młodzieży jest przechodzenie od operacji konkretnych do operacji formalnych, tzn. od myślenia konkretno-obrazowego do myślenia abstrakcyjnego. Zarazem zmiany te pozwalają na doskonalenie umiejętności planowania (Piaget, Inhelder 1970). Rozwój pojęcia czasu jest ściśle związany z dojrzewaniem funkcji poznawczych (Piaget, Inhelder 1970). Ponadto rozwój poznawczy pozwala na bardziej wyraziste określanie celów i formułowanie bardziej złożonych i hierarchicznych planów (MacCzarnik 2000). Rozwój w sferze myślenia, osobowości a także w sferze społecznej ma ścisły związek z rozwojem orientacji przyszłościowej młodzieży i kształtuje specyfikę formułowania przez nią planów krótkoterminowych (Piaget, Inhelder 1970; Erikson 1950, 1968; Nuttin 1980; Tyszkowa 1980; Łukaszewski 1983; Nurmi 1991; Zaleski 1991).

BIBLIOGRAFIA

- Czerwińska-Jasiewicz M. (1996). Ocena własnych perspektyw życiowych przez młodzież w zmieniającej się sytuacji społecznej. *Forum Psychologiczne*, 1, 71–82. Bydgoszcz: Wydawnictwo WSP.
- Czerwińska-Jasiewicz M. (1997). *Decyzje młodzieży dotyczące własnej przyszłości (uwarunkowania psychospołeczne)*. Warszawa: Oficyna Wydawnicza Wydziału Psychologii UW.
- Czerwińska-Jasiewicz M. (2000). Life goals and plans in the context of future orientation development. *VII Biennial Conference of The European Association for Research on Adolescence*. Jena, Niemcy (materiały konferencyjne).
- Czerwińska-Jasiewicz M. (2003a). Cele i plany życiowe młodzieży w kontekście rozwoju orientacji przyszłościowej, [w:] L. Wojciechowska (red.). *Spostrzeżanie zjawisk świata społecznego przez dzieci, młodzież i młodych dorosłych*. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
- Czerwińska-Jasiewicz M. (2003b). *Oczekiwania młodzieży co do własnej przyszłości w kontekście oceny aktualnej sytuacji społecznej*. Ogólnopolska Konferencja Psychologii Rozwojowej. Kraków (materiały konferencyjne).
- Czerwińska-Jasiewicz M. (2005). *Rozwój psychiczny młodzieży a jej koncepcje dotyczące własnego życia*. Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Psychologii PAN.
- Erikson E. (1950). *Childhood and society*. New York: Norton.
- Erikson E. (1968). *Identity: Youth and crisis*. New York: Norton.
- Katra G. (1994). Charakterystyka planów życiowych młodzieży. *Kwartalnik Psychologiczny*, 4, 99–118.
- Lens W., Marens M.A. (1994). Future time perspective: an individual and a societal approach, [w:] Z. Zaleski (red.). *Psychology of future orientation*. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.
- Liberańska H. (1993). Perspektywy czasowe młodzieży w Polsce. *Kwartalnik Polskiej Psychologii Rozwojowej*, 1, 2, 39–58.

- Liberska H. (2004). *Perspektywy temporalne młodzieży. Wybrane uwarunkowania*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Łukaszewski W. (red.) (1983). *Osobowość – orientacja temporalna – ustosunkowanie do zmian*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Mac-Czarnik L. (2000). *Procesy poznawcze w planowaniu własnego życia u młodzieży. Badania rozwojowe osób w wieku od 12 do 25 lat*. Rzeszów: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej.
- Małkiewicz E. (1983). Cechy planów życiowych, [w:] W. Łukaszewski (red.). *Osobowość – orientacja temporalna – ustosunkowanie do zmian*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Mądrzycki T. (1996). *Osobowość jako system tworzący i realizujący plany. Nowe podejście*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Miller G.A., Galanter E., Pribram K.H. (1980). *Plany i struktura zachowania*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Nurmi J.E. (1989). Planning, motivation and evaluation in orientation to the future: A latent structure analysis. *Scandinavian Journal of Psychology*, 30, 64–71.
- Nurmi J.E. (1991). How do adolescents see their future? A review of the development of future orientation and planning. *Developmental Review*, 11, 1–59.
- Nurmi J.E. (1994). The development of future – orientation in a life span context, [w:] Z. Zaleski (red.). *Psychology of future orientation*. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.
- Nuttin J. (1980). *Motivation et perspectives d'avenir*. Louvain: Press Universitaires de Louvain.
- Piaget J. (1946). *Le développement de notion du temps chez l'enfant*. Paris : PUF.
- Piaget J., Inhelder B. (1970). *Od logiki dziecka do logiki młodzieży*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Timoszyk-Tomczak C. (2003). *Strategie konstruowania własnej przyszłości*. Szczecin: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego.
- Tomaszewski T. (1975). Podstawowe formy organizacji i regulacji zachowania, [w:] T. Tomaszewski (red.). *Psychologia*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Tomaszewski T. (1997). Pojęcie czynności jako podstawowe pojęcie współczesnej psychologii, [w:] T. Rzepa (red.). *Psychologia w szkole łwowsko-warszawskiej*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Trempała J., Malmberg E. (1996). Dorosłość w oczekiwaniach młodzieży polskiej i fińskiej. *Forum Psychologiczne*, 1, 59–70. Bydgoszcz: Wydawnictwo WSP.
- Trommsdorff G. (1994). Future time perspective and control orientation: social condition and consequences, [w:] Z. Zaleski (red.). *Psychology of future orientation*. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.
- Tyszkowa M. (1980). Percepcja sytuacji a zmiany rozwojowe w strukturze „ja”, [w:] Z. Ratajczak (red.). *Psychologia w służbie człowieka*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Tyszkowa M. (1993). Wyobrażenie młodzieży na temat własnych perspektyw życiowych a zmiany społeczno-gospodarcze w Polsce, [w:] Z. Ratajczak (red.). *Kolokwia Psychologiczne*. Warszawa: KNP PAN.
- Zaleski Z. (1991). *Psychologia zachowań celowych*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.